

ПРИВАТНЕ ПРАВО

Анатійчук В.В.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

УДК 347.2

Постановка проблеми. Усі стратегічні напрями політики держав світу зосереджені на питаннях інвестицій та активізації залучення їх у економіку як провідної держави, так і держави, яка розвивається. Враховуючи це, сфера інвестицій набуває усе більшого та більшого поширення. Інвестиції та відносини, які опосередковують їх здійснення, стають усе популярнішими об'єктами досліджень учених у сфері приватного права. Така тенденція цілком зрозуміла, адже здійснення інвестицій відбувається на практиці із використанням інституцій саме приватноправових. Ідеться про договір та про юридичну особу.

У той же час, особливої уваги потребують не лише питання щодо правових форм інвестування, але й площина правової сутності інвестиції, її правових характеристик, правових класифікацій та її змісту. Перераховані аспекти саме правового розуміння інвестицій, як видається, впливають на особливості регулювання інвестиційних відносин загалом. Розкриття правових характеристик інвестицій є ключем до установлення сфери тих відносин, які охоплюються поняттям інвестиційних.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розкриття правового змісту інвестицій спонукає звернутися до наукових робіт у двох площинах. По-перше, це спеціальні дослідження учених у сфері інвестиційного права як такого, які опираються на трактування інвестицій саме як капіталовкладення. По-друге, це дослідження, пов'язані із питаннями щодо об'єктів цивільних правовідносин, адже саме через призму цих питань слід розглядати інвестиції як приватноправове поняття. Таким чином, поміж учених, праці які стосуються обраної нами теми слід вказати фахівців в сфері суто інвестиційного права: В. М. Бутузов, О.М. Ві-

нник, Ю.М. Жорнокуй, В.М. Коссак, А.І. Марущак, О.Е. Сімсон, В.Д. Чернадчук, Д.Е. Федорчук та інші.

Однак, всебічне розкриття сутності інвестиції вимагає також опиратися і на праці провідних цивілістів, зорієнтовані на дослідження приватноправових відносин загалом та об'єктів цивільних відносин зокрема. Поміж зазначених учених слід вказати на таких, як: М. І. Брагінський, В. І. Борисова, В. А. Васильєва, М.К.Галянтич, Ю. О. Гладь, В. В. Головченко, А. В. Гордієнко, О. В. Дзера, О. В. Ільків, А. М. Ісаєв, О. В. Коваленко, Є. Г. Комар, Ю. І. Корнієнко, В. М. Коссак, В. В. Луць, Р. А. Майданик, О.І. Міхно, О. О. Полуніна, А. В. Смітюх, І. В. Спасибо-Фатеєва, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневич, О. Р. Шишка та інші. Як видається, саме розгляд інвестицій у площині цивілістичній через поняття об'єктів правовідносин дозволить розкрити якнайповніше перелік можливих їх видів.

Мета статті є на основі аналізу чинного законодавства та наукових праць учених у сфері інвестиційного та цивільного права розкрити саме правову сутність інвестицій та перелік можливих об'єктів правовідносин, які можуть набувати ознак останніх. Реалізація такої мети є визначальною для ефективного регулювання інвестиційних відносин як приватноправових, так як об'єкт у даному випадку впливатиме на інші елементи цих правовідносин.

Презентація основного матеріалу. Якщо розглядати інвестиції з позиції етимологічного походження цього терміну, то потрібно зазначити, що переклад з англійської мови цього поняття дозволяє їх визначати як капіталовкладення.

У літературі зазначається на відсутність єдиних підходів щодо сутності інвестицій. Найбільш гостро така проблема обговорюється у сфері економічних відносин. Зокрема, П. Кухта наголошує, що до сьогодні економічна наука так і не виробила єдиного смислового поняття інвестицій. Ученим підкреслюється, що термін «інвестиції» трактується неоднозначно, а тому формуються у науці відмінні визначення цього поняття, які відзначаються істотною відмінністю між собою, що спричиняє постійно наростаючу потребу уточнення їх сутності. А оскільки різні види інвестицій мають неоднаковий вплив на розвиток економічних відносин, то

відповідно вони потребують і розмежування форм їх здійснення, а єдина класифікація інвестицій у законі і науці відсутня [1, с. 30]. Варто зазначити, що розгляд інвестицій із правової площини дещо зміщує акценти щодо сутності інвестицій. Адже існування різних видів інвестицій є цілком зрозумілим в руслі існування різних об'єктів правовідносин із, відповідно, різним правовим режимом. І, безумовно, тут на перший план повинен виходити не різний їх правовий режим, а мета, яка постає перед учасниками цих правовідносин. В даному випадку, ми можемо говорити про капіталовкладення, яке має на меті досягнення прибутку або ж іншого соціального ефекту. І розкриття сутності інвестицій на основі можливості існування різних їх видів має перед собою завдання окреслити коло тих можливих об'єктів, які можуть набувати ознак інвестицій, використовуючись при капіталовкладенні. Однозначно, що вони можуть набувати різних форм і регулюватись різними правовими режимами, однак при цьому можуть охоплюватися поняттям капіталовкладення.

Для з'ясування сутності інвестицій у правовому їх розумінні доречно в першу чергу звертатися до аналізу чинного законодавства. Саме аналіз нормативного визначення інвестицій дозволить окреслити позицію законодавця. Відповідно до статті 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестиції – всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. В якості інвестицій можуть виступати: кошти, банківські цільові вклади, паї, акції, цінні папери; рухоме і нерухоме майно, майнові права інтелектуальної власності, сукупність технічних, технологічних знань (оформлених у вигляді відповідної документації), права користування певними об'єктами (землею, спорудами) [2]. Однак це не єдине законодавче визначення інвестицій. Окрім узаконеного закону, нормативне визначення інвестицій містить також і Податковий кодекс України, згідно із яким це є господарська операція, яка передбачає придбання основних фондів, нематеріальних активів, корпоративних прав та цінних паперів в обмін на кошти або майно. Вказаний кодифікований акт визначає та-

кож і нормативну класифікацію інвестицій. Він поділяє їх на такі види: 1) капітальна інвестиція – господарська операція, яка передбачає придбання будинків, споруд, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних фондів та нематеріальних активів, які підлягають амортизації згідно з цим Законом; 2) фінансова інвестиція – господарська операція, яка передбачає придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та інших фінансових інструментів: а) пряма фінансова інвестиція – передбачає внесення коштів або майна до статутного фонду юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою; б) портфельна фінансова інвестиція – передбачає придбання цінних паперів, деривативів та інших фінансових активів за кошти на фондовому ринку; 3) реінвестиція – передбачає здійснення капітальних або фінансових інвестицій за рахунок доходу, отриманого від інвестиційних операцій [3]. Саме останнє визначення інвестицій та їх класифікацію використовуються на практиці при розкритті конкретних видів інвестицій, що використовуються в різних сферах підприємницької діяльності.

Проведений огляд нормативного визначення інвестицій дозволяє зробити цілком однозначний висновок про достатньо широке тлумачення законодавцем змісту інвестицій, оскільки ним беззастережно наголошується на тому, що останні можуть мати як грошову форму, так і не грошову – у вигляді майна.

Спеціальний нормативний акт у сфері інвестиційної діяльності та Податковий кодекс містять надзвичайно широке визначення інвестицій, використовуючи їх насправді як універсальне поняття. У науковій літературі існує критичне відношення до визначення інвестицій саме через поняття «цінності». Насамперед тому, зазначає В.М. Коссак, що така категорія не розкриває правової природи іноземних інвестицій. Під поняттям «цінність» розуміють багато об'єктів, які регулюються правом, але не мають жодного відношення до інвестицій. Наприклад, характеристика такої категорії як «честь» включає в себе певну соціальну цінність стосовно громадянина. Тому, на думку ученого, більш доречно окреслювати склад інвестицій через перелік об'єктів цивільних відносин - як речі, грошові кошти, майнові права, цінні

папери, а також результати інтелектуальної діяльності, вкладені іноземним інвестором (у передбачених законом формах) в об'єкти інвестиційної діяльності на території України з метою одержання прибутку (доходу) або досягнення соціального ефекту [4, с. 167]. Варто зауважити, що визначеність правових понять через категорію цінності має місце також і в Господарському кодексі, щоправда, у визначенні майна. Можна припустити, що законодавець, користуючись при легальних визначеннях таким терміном, мав на увазі підкреслити якраз широкий зміст таких понять, які дійсно можуть включати різні явища. Однак, варто погодитись із В.М. Коссаком, що використання терміну «цінність» включає до спектру інвестицій і ті немайнові блага, які невіддільні від особи і майнову цінність яких дійсно важко об'єктивно визначити. Такі блага не володіють якістю оборотоздатності і не можуть набувати характеру інвестицій.

Якщо виходити при визначенні інвестицій із концепції об'єктів цивільних прав, які передбачені в ЦК України, то варто зазначити на плюралістичному підході законодавця щодо їх переліку. Переважна більшість провідних науковців у доктрині цивільного права підтримує саме плюралістичну теорію об'єктів, вважаючи, що об'єктом правовідношення виступають речі, дії, результати духовної та інтелектуальної творчості, особисті немайнові блага (зокрема, А. Г. Калпін, А. І. Масляев, І. Б. Новицький, Л. А. Лунц, О. М. Садіков, В. О. Тархов тощо)[5, с. 115]. Саме тому законодавець взяв за основу пріоритетну наукову концепцію щодо трактування об'єктів цивільних прав. Більше того, перелік об'єктів цивільних правовідносин, визначений в ЦК України, має невичерпний характер, оскільки ми є свідками того, як технологічний, економічний та соціальний прогрес викликають до життя усе нові об'єкти правовідносин.

Таким чином, уточнення визначення інвестицій не через абстрактне поняття цінностей, а через перелік об'єктів правовідносин не змінює універсальний зміст інвестицій як таких, визначаючи можливість включення до них максимально широкого переліку майнових благ за умови можливості встановлення їх майнової цінності.

Оскільки Закон України «Про інвестиційну діяльність» при визначенні інвестицій застосовує зворот «усі види майнових та інтелектуальних цінностей», то очевидним є висновок, що в основі негрошової форми інвестицій знаходиться термін «майно».

Щодо терміну «майно», то для розкриття його змісту слід звернутися уже до ЦК та ГК України. Згідно із ч. 1 ст. 190 ЦК України майном є окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Таке ж широке тлумачення поняття майна подається і у ст. 139 ГК України, за якою майном є сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Як бачимо, до складу майна відносяться не лише речі, але й майнові права, тобто нематеріальні активи. З цього приводу О.В. Розгон цілком справедливо зазначає, що до складу майна включаються матеріалізовані та/або «безтілесні» блага, які мають вартісний характер і належать особі на визначених правових підставах. Кожен складовий елемент майна має грошову оцінку, може бути об'єктом цивільного обороту [6, с. 65].

Окремим елементом терміну «майно», який заслуговує на особливу увагу, є майнові права, які є достатньо популярними серед науковців у плані їх дослідження. У доктрині присутні відмінні позиції щодо розуміння природи майнових прав саме як об'єктів правовідносин. Це пов'язано із існуючою у науці дискусією щодо правового режиму безтілесних об'єктів – поширення на них правового режиму речі, речового права чи права зобов'язального.

Прихильники речово-правового режиму безтілесних об'єктів доводять, що якщо об'єкт можна продати, то він має прирівнюватися до речі і слід поширити на нього дію норм законодавства щодо речі [7, с. 198]. В літературі також поширеною є позицію про зобов'язально-правову природу майнових прав, таким чином ототожнюючи їх виключно з правом вимоги. Зокрема, А.С. Джабаєва зазначає, що як об'єкт цивільного обороту майнове право являє собою благо ідеального (нематеріального) характеру, що належить уповноваженій особі, та виступає, переважно, як право

вимоги кредитора до боржника, яке може бути реалізовано третім особам. При цьому необхідно враховувати, що це поняття застосовується для позначення зобов'язальних прав [8, с. 48].

Щодо трактування природи майнових прав, то із позиції найбільш обширної аргументації на приєднання, однозначно, заслуговує позиція щодо їх комплексної правової природи (С.І.Шимон, О.С. Яворська) [9;10], яка може бути як речово-правова, так і зобов'язально-правова. Майнове право в об'єктивному розумінні є досить широкою правовою категорією, яка об'єднує багато специфічних об'єктів цивільних прав. Об'єднати їх всіх класичній класифікації поділу прав на речові та зобов'язальні видається малоймовірним. В залежності від різновиду майнові права можуть бути речовими, обмеженими речовими правами, зобов'язальними.

Попри достатньо широке законодавче тлумачення терміну «майно», маємо цілком очевидні тенденції до розширення його змісту. У цьому плані на увагу заслуговують праці О.В. Розгон. Учена, аналізуючи практику ЄСПЛ, доходить висновку про тенденції трактування майна у країнах ЄС. Зокрема, учена наголошує на тому, що під майном ЄСПЛ розуміє й інше майно, майнові права та інтереси, а також інші об'єкти-активи, які мають певну економічну цінність (наприклад, створення власної клієнтури, ліцензія на здійснення певного виду економічної діяльності та ін.) [6, с. 67].

З цього приводу О.С. Сліпченко зазначає, що до видів майна ЄСПЛ відніс і гудвіл. Під ним, зазначає учений, розуміються накопичені нематеріальні активи юридичної особи (її найменування, ділова репутація, ділові зв'язки (зокрема, і клієнтура), товарні знаки та ін.) (заяви № 8543/79, 8674/79, 8675/79 та 8685/79 у справі «Van Marle and Others»). О.С. Сліпченко наголошує, що практика ЄСПЛ використовує гудвіл у дещо ширшому значенні, аніж вітчизняне законодавство, оскільки формулює його як збиральне поняття, яке окрім ділової репутації може включати також в себе і інші елементи [11, с. 125].

Таким чином, має місце на сьогодні включення до майна, а отже, і до переліку можливих інвестицій нових об'єктів, які по-

роджуються тими активними соціальними, економічними і правовими змінами, що відбуваються у суспільстві. Зокрема, таке розширення змісту інвестицій відбувається за рахунок тенденцій щодо використання нематеріальних активів, які мають майнову цінність. Це свідчить не лише про універсальність правового змісту інвестицій а й про здатність його до трансформації від дією соціальних, економічних та правових чинників.

Висновки. Чинне законодавство у визначенні інвестицій виходить із максимально широкого їх тлумачення, включаючи до їх змісту не лише гроші, але й майнові блага. Щодо нормативного визначення інвестицій, варто приєднатися до наявної у науці критики подання його через термін «цінності», оскільки це має наслідком включення до їх змісту благ, які невід’ємні від особи і майнову цінність яких важко встановити, а тому вони характеру інвестицій не можуть мати. А тому варто підтримати доречність використання при окресленні того, що може бути інвестицією переліку об’єктів правовідносин, визначених у ЦК України. Однак, варто зауважити при цьому, що уточнення визначення інвестицій не через абстрактне поняття цінностей, а через перелік об’єктів правовідносин не змінює універсальний зміст інвестицій як таких, визначаючи можливість включення до них максимально широкого переліку майнових благ за умови можливості встановлення їх майнової цінності. В основі визначення спектру інвестицій у негрошовій формі однозначно варто ставити поняття майна. Останнє у цивільному законодавстві, подібно до інвестицій, сформульоване максимально широко, що варто оцінити позитивно, враховуючи наявні у праві і економіці тенденції. Зокрема, має місце створення нових об’єктів правовідносин, які маючи майнову цінність, включаються до змісту поняття майно та можуть набувати форми інвестицій. Таким чином, спектр форм інвестицій ґрунтовно розширюється за рахунок, наприклад, ділової репутації, ділових зв’язків, які набувають усе більшого поширення як об’єкти, що володіють майновою цінністю. Основним ідентифікуючим критерієм для можливості таких немайнових активів виступати у вигляді інвестицій є їх майнова цінність, що визначає

належність їх до капіталу і, як наслідок – можливість вкладення цього капіталу у об'єкти, не заборонені законом.

Перспективи подальших досліджень. Враховуючи здійснений у статті висновок не лише про універсальність правового змісту інвестицій, але й про здатність цього поняття до трансформації під впливом соціальних, економічних та правових чинників, доречність перегляду поняття інвестицій та переліку об'єктів, які можуть включатися до їх змісту характеризується постійною актуальністю не лише для теоретиків, але й для практиків.

1. Кухта П. Трактуння поняття «інвестиції»: класичний і сучасний підходи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 121–122/2011. С. 29–33.
2. Про інвестиційну діяльність : Закон України 18.09.1991 р. №1561-ХІІ (із змінами, внесеними згідно з Законами). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.
3. Податковий кодекс України : Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 02.03.2015).
4. Коссак В.М. *Правові засади іноземного інвестування в Україні*. Львів: Центр Європи, 1999. 244 с.
5. *Цивільне право: підручник: в 2 т.* / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. Т.1. 2004. 480 с.
6. Розгон О.В. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на визначення майна та складу майна. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 4 (04). С. 64–72.
7. Утехін І. Б. *Договір купівлі-продажу майнових прав: теорія та практика*. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 2. С. 196–205.
8. Джабаева А.С. *Имущественное право как объект гражданского оборота*. *Сибирский юридический вестник*. 2003. №3. С. 44–49.
9. Шимон С.І. *Майнові права як об'єкти цивільних правовідносин (теоретичні та практичні аспекти): дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Світлана Іванівна Шимон*. Київ, 2014. 450 с.

10. Яворська О.С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти : дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2011. 360 с.

11. Сліпченко О.С. Визначення поняття «майно» у праві ЄС та вітчизняному праві. *Forum Prava*, 2020. 61(2). 122–130. URL: http://forumprava.pp.ua/files/122-130-2020-2-FP-Slipchenko_13.pdf

Анатійчук В.В. Інвестиції: поняття та правова характеристика

Стаття враховує актуальні сфери суспільних відносин в сучасних умовах, адже усі стратегічні напрями політики держав світу зосереджені на питаннях інвестицій та активізацію залучення їх у економіку. Автором у статті наголошено, що уваги науковців потребують не лише питання щодо правових форм інвестування, але й права сутногь інвестиції, її правових характеристик, правових класифікацій та її змісту. Перераховані аспекти саме правового розуміння інвестицій, як видається, впливають на особливості регулювання інвестиційних відносин загалом.

Проведений у статті аналіз чинного законодавства свідчить про плюралістичний підхід щодо трактування змісту поняття інвестицій. Автор підтримує існуючу у науці критику визначення інвестицій через термін «цінності» та приєднується до тверджень про необхідність визначення інвестицій через об'єкти цивільних правовідносин. При цьому, варто враховувати те, що інвестиціями може виступати невичерпний перелік об'єктів цивільних прав, поміж яких як майнові, так і немайнові блага.

Розглядаючи особливості інвестицій в сучасних умовах, автор підкреслює тенденції до застосування в якості інвестицій не лише грошових коптів, але й інших об'єктів правовідносин, як-от, майнових прав. Щодо трактування природи майнових прав, то у роботі підтримано домінуючі у доктрині позиції щодо їх комплексної правової природи, яка може бути як речово-правова, так і зобов'язально-правова.

У статті підкреслюється тенденція до подальшого розширення переліку майнових і немайнових благ, які можуть виступати в якості інвестицій. Зокрема, автором не заперечується можливість виступу в якості таких і криптовалюти, ділової репутації тощо.

Ключові слова: інвестиція, об'єкт правовідносин, майнові та немайнові блага, майнові права.

Anatiichuk V.V. Investments: concept and legal characteristics

The article takes into account current areas of public relations in modern conditions, because all strategic policies of the states are focused on investment and their increasing in the economy of the leading states as well as the developing states. With this in mind, the field of investment is becoming more and more widespread. Investments and the relationships that mediate their implementation are becoming increasingly popular objects of study for scholars in the field of private law.

The author emphasizes in the article that the attention of scholars should be paid not only to the questions about the legal forms of investment, but also to the legal

essence of the investment, its legal characteristics, classifications and its content. It seems, these aspects of the legal understanding of investment affect the peculiarities of the regulation of investment relations in general.

It has been concluded that existing discussions in science about the nature of investments, for example, economic or legal, do not require the choice of a single approach since investment is a phenomenon that is really by nature characterized by the feature of existing in completely different planes of relations. In each of them, investments are considered from the standpoint of different functional purposes. And this feature of investments does not deny the possibility of considering them both from an economic and legal standpoint.

The analysis of the current legislation testifies to a pluralistic approach to the interpretation of the content of the concept of investment. The author supports the existing critique of the definition of investment through the term «value» and joins the assertion of the need to define investment through the objects of civil law. It should be borne in mind that an inexhaustible list of objects of civil law, including both property and non-property objects, can be investments.

Considering the peculiarities of investment in modern conditions, the author emphasizes the tendency to use as investment not only money but also other objects of legal relations, such as property rights. Regarding the interpretation of the nature of property rights, the paper supports the dominant positions in the doctrine on their complex legal nature, which can be both of property law origin and obligation law origin.

The article emphasizes the tendency to further expand the list of property and non-property objects that can act as investments. In particular, the author does not deny the possibility of using cryptocurrency, business reputation as the means of the investments.

Keywords: investment, object of legal relations, property and non-property objects, property rights.

Албу А.А.

ДОВІРЧА ВЛАСНІСТЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

УДК 349.422

Постановка проблеми. Історія запровадження інститутів довірчої власності та довірчого управління майном в Україні сягає 2003 року, коли до Цивільного кодексу України було внесено положення, за яким договір управління майном засвідчував виникнення в управителя права довірчої власності на отримане в управління майно. При цьому законом чи договором управління майном були передбачені обмеження права довірчої власності